

B. STENGE CSABA*

Fejezetek a Rongyos Gárda kárpátaljai bevetésének történetéből II. Térképhelyesbítők a „vízkereszti csatában”, 1939. január 6-án**

Rezümé. 1939. január 6-án Munkácsot jelentős erejű csehszlovák támadás érte. Ez a tanulmány az akkor már térképhelyesbítők néven szereplő Rongyos Gárda Munkács védelmében vívott harcait mutatja be.

Kulcsszavak: Rongyos Gárda, Kárpátalja, határincidens, „vízkereszti csata”, Munkács, Oroszvég, térképhelyesbítők

Резюме. 6 січня 1939 р. розпочався наступ значних сил чехословацької армії на Мукачево. У статті простежено оборону Мукачево Гвардією обірванців, яку тоді уже називали «відновники карти».

Ключові слова: Гвардія обірванців, інцидент на кордоні, «битва на Водохреща», Мукачево, Росвигово, «відновники карти».

Abstract. On 6 January, 1939 significant Czechoslovakian forces attacked Mukachevo. This paper introduces the combat activity of the Ragged Guards called map correctors during the defence of the city.

Keywords: Ragged Guards, Sub-Carpathia, Carpathian Ruthenia, border incident, twelfth-night battle, Mukachevo, Rozvegovo, map correctors

Bevezető

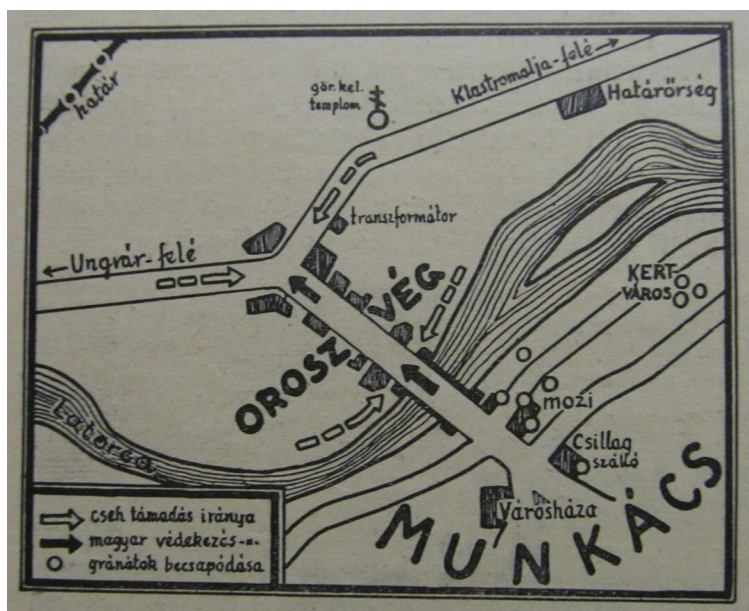
A Rongyos Gárda kárpátaljai bevetésének történetéből egy fontos epizód volt a „vízkereszti csata” során, Munkács védelmében vívott összecsapás 1939. január 6-án. Ez az összecsapás volt a legsúlyosabb határincidens Csehszlovákia és Magyarország között 1938–1939-ben, melynek során mindkét oldalról összesen 15 fő vesztette életét, és számottevő anyagi károk is keletkeztek a városban. A korabeli napi sajtó, illetve a Rongyos Gárda történetével kapcsolatos publikációk azonban számos téves adatot tartalmaznak az összecsapásban történő részvételükkel, illetve annak jelentőségével kapcsolatban. Az ekkor már térképhelyesbítő központ fedőnéven működő Rongyos Gárda szerepét az összecsapásban szinte mindig valótlan arányainak megfelelően mutatták be, azt eltúlozva.¹

* PhD; Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, igazgató. * Архів міста обласного значення Татабаньо, директор. * Tatabánya City Archives, director. tmjvlevertar@upcmail.hu

** A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíjának támogatásával készült.

¹ Sok korabeli példát fel lehetne hozni, de itt nem is egy 1939 januárját, hanem egy 1939 novemberit említenék, amikor már elterjedhetett volna a történet egy kissé árnyaltabb verziója is. Ennek ellenére, a *Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap* 1939. november 16-ai száma az *Emlékművet állítanak a munkácsi hősök emlékére* című cikkében (2. p.) szó szerint az alábbiakat írja: „térképészeink, lelkes határhozjáróink, rendőreink és a hozzájuk csatlakozó polgári egyének a sokszoros túlerőben lévő támadókat visszavetették.” Tehát itt is elsőként említik a térképészeket, míg a honvédség szóba sem kerül (holott a Munkácson 1939. január 6-án rendelkezésre álló legnagyobb harcértékű, legtöbb harcot vívó magyar erő a 33/III. gyalogzászlóalj volt).

1. térkép. A munkácsi határincidens térképe

Forrás: Magyar Katonaújság 1939. január 15. 4. p.

Bár az kétségtelen tény, hogy a térképhelyesbítők kiemelkedő bátorsággal avatkoztak be a harcba, de a harcokban limitált létszámuk miatt nem ők játszották a döntő szerepet, hanem a város helyőrségét adó 33/III. gyalogászlóalj. Ennek ellenére a propagandisztikus kiadványokon túl a korabeli sajtó jó része is gyakorlatilag ugyanazt a hírt közzétette azt sugallta, hogy néhány határőrön túl csak a térképhelyesbítők vettek részt a harcban, ami nem felel meg a valóságnak. Feltehetően ennek a torz képnek is volt szerepe abban, hogy a két, legénységinek minősített hősi halottjuk, Szarka István és Rozs József megkapta a legénység számára adható legmagasabb vitézségi kitüntetést, a Magyar Arany Vitézségi Érmét (míg a honvédség ugyanekkor elesett két hősi halottja közül az egyik sem, ahogy az elesett nemzetőr sem kapta meg ugyanezt).

Az előzmények és a résztvevő erők

Az 1938 október–novemberi kárpátaljai akcióikat követően a Rongyos Gárda ősszel még több mint 900 fős állományának zöme 1938. december 10-éig leszerelésre került, csak 158 fő maradt az immár térképhelyesbítő központ fedőnéven működő szervezetnél.²

² HM HIM Hadtörténelmi Levéltár Vkf. 1939. 5. oszt. 80.710/20/el.

1. kép. Csapó József osztagparancsnok portréja

† Csapó József tartalékos százados, hősi halált halt Munkácsért
1939 január 6-án

Forrás: A Rongyos Gárda harcai 1919–1939 25. p.

Munkács térségében 1939. január elején a térképhelyesbítőknél szervezetszerűen két osztaga volt. Egy nyolcfős osztag magában a városban (Csapó Ferenc József főhadnagy³ osztagparancsnok, Koncz József hadnagy, Hollósy Rudolf őrmester, Skultéti A. őrmester, Sulyok Géza tizedes, Farkas Sándor tizedes, Herczeg Gyula őrzetű, Dudás László őrzetű), illetve volt még egy tízfős osztag a Munkácstól nyugatra fekvő, akkor még különálló Munkácsváralján (parancsnok Papp Sándor hadnagy). A munkácsi osztagnál 1939. január 6-án volt néhány fő vendég, de velük együtt, összesen sem voltak kéttucatnyian a város térségében. A nap folyamán Beregardóról, Tiszaújlakról és Szernyéről beérkezett erősítésekkel összesen 97 fő térképhelyesbítő érkezett Munkácsra, mely létszámnak becslésem szerint mintegy harmada vett részt tevélegesen a harcban. Magyar oldalról a határincidensben részt vevő alakulatok közül a legnagyobb létszámú és harcértékű a 33/III. gyalogzászlóalj volt, mely gyakorlatilag a város helyőrségét is jelentette. A zászlóalj állományából mintegy 350 fő volt 1939. január 6-án a városban – a sok szabadságolásra a január 6-án ünnepelt ortodox karácsony miatt került sor –, akik közül mintegy 150 fő vett részt tevélegesen a harcban. A másik, Munkácson állomásozó magyar csapatost a 6/10.

³ Csapót 1933-ban lefokozták, így a rendfokozatát ekkor jogosulatlanul használta (a korábbi elvett rendfokozat jogosulatlan használata nem volt egyedi eset a Rongyos Gárdán belül).

határbiztosítószázad volt, a nevében is jelzett határbiztosító feladattal a demarkációs vonal mentén. Ezenkívül a harcban részt vett még a városi rendőrség mintegy két tucat fővel, az ad hoc felállításra kerülő nemzetőrség néhány fővel, illetve néhány önkéntes civil (diák) is (a diákok nem fegyverrel vettek részt a harcban). Erősítésként beérkezett még a honvédség alakulatai közül Beregszászból tehergépkocsi szállítással a 12/4. gyalogszázad, mely szintén részt vett a harcban. A támadók a következő erők voltak: a csehszlovák 12. gyaloghadosztály 36/I. zászlóaljának 1. és 2. százada, az államvédelmi őrség 37. zászlóaljból a beregrákosi század több szakasza, valamint egy három, Tatra OA vz. 30 páncélgépkocsiból álló szakasz. A támadók tüzérségi tűztámogatást is kaptak. Néhány fő a Kárpáti Szics állományából is csatlakozott a támadáshoz, bár ők feltehetően opportunistá módon csatlakoztak a támadáshoz a tűzharc kitörése után, nem pedig a csehszlovák erőkkel koordinálva vettek részt a harcban.⁴

A határincidens eseménytörténete⁵

Feltehetően a Rongyos Gárda korábbi, 1938 október–novemberi akciói miatti visszavágás munkált a csehszlovák erőkben, és ez lehetett a határincidens kiváltó oka. A támadás másik feltételezhető oka – véleményem szerint – Oroszvég és Klastromalja visszacsatolásának helyi igénye lehetett. Mindenesetre a csehszlovák támadás Klastromalja keleti, és Oroszvég nyugati bejáratánál indult 1939. január 6-án kora hajnalban. A legelső támadás a Klastromalja keleti szélén álló négyfős útbiztosító határőr őrséget érte, hajnali 3:45-kor. A négyfős őrségből három főt csellel elfogtak a támadók, míg negyedik társukkal tűzharcba bocsátkoztak (ő súlyosan megsebesült, de ez a lövöldözés riasztotta fel a magyar védelmet). A Klastromaljára és Oroszvégre betörő csehszlovák erők ellen az Oroszvégen és Klastromalján lévő néhány fő határőr támogatására folyamatosan kerültek a Munkács és Oroszvég közötti hídon átdobásra a 33/III. zászlóalj, a városi rendőrség és a térképhelyesbítők kisebb harccsoportjai. Az oroszvégi hídtól észak felé vezető út keleti és nyugati elágazásánál volt az első összecsapás a magyar erősítések és a csehszlovák támadók között, ahol utóbbiak két halott és egy fogoly visszahagyásával visszavonultak. A keletnek, Klastromalja felé forduló magyar erők ezután összecsaptak a három páncélgépkocsival, melyek közül kettő megromolódva visszafordult, egy pedig – miután egyik kerekét kilőtték, és árokba csúszott, ahonnan önerőből nem tudott kijönni – a magyar erők zsákmányává vált. A páncélgépkocsik elleni összecsapásban esett el a térképhelyesbítő osztag első

⁴ Lásd erről részleteiben B. STENGE CSABA: A „vízkeresztí csata”: csehszlovák–magyar határincidens Munkácsnál 1939. január 6-án. I. rész. *Honvédségi Szemle* 2019/1. 120–122. pp.

⁵ A határincidens eseménytörténetéről, kivizsgálásáról lásd részleteiben B. STENGE CSABA: A „vízkeresztí csata”: csehszlovák–magyar határincidens Munkácsnál 1939. január 6-án. I–II. rész. *Honvédségi Szemle* 2019/1–2.

tagja, Rozs József, ő volt egyben az első magyar hősi halott is. Rozs az út melletti árokból ugrott fel a megcsúszó páncélgépkocsira – nem egyértelmű, hogy az árokba csúszás előtt, vagy azt követően –, és a vezető figyelőnyílásán pisztollyal belőtt, azonban ekkor a páncélgépkocsi lövésze a torony golyószórójával közvetlen közletről fejbe lőtte.

A páncélgépkocsi kerekének kilövéséről nagyon eltérő információk találhatók a korabeli forrásokban. A defektet esetlegesen okozó, jármű alá dobott kézigránátot Csapó térképhelyesbítő osztagparancsnokhoz kötik. A másik verziót, a kerék kilövését az általam feltalált forrásokban három különböző személynek tulajdonítják. Az egyik egy munkácsi ruszin rendőr, Pazuchanics János, a másik a térképhelyesbítő Rozs József, a harmadik pedig egy golyószórós rajparancsnok a 33/III. zászlóaljából, Szerencsi János tartalékos tizedes.⁶ Természetesen az ma már pontosan megállapíthatatlan, hogy ki a felelős a kerék kilövéséért, de véleményem szerint ez valószínűleg a legnagyobb tűzerejű fegyverrel rendelkező Szerencsihez köthető.

A páncélgépkocsik visszavonulása után a magyar erők 7 óráig megtisztították Klastromalját, majd Oroszvég nyugati részében bonyolódtak harcokba. Itt, a Latorca hídtól északnyugatra, az északra vezető úttól balra, nyugatra volt az a bizonyos fatelep, mely sokat szerepelt a korabeli forrásokban (Spiegel-faraktár). Itt a fatelepen, illetve a környező épületekben befészkelte, legalább egy géppuskával és több golyószóróval felszerelt erők ellen kellett immár napfelkelte után, jó látási viszonyok mellett rövid, nyílt területen át támadni. A kedvezőtlen terepadottságokon túl a súlyos veszteségek egyik oka feltehetően az volt, hogy az egyébként rendkívül bátran küzdő térképhelyesbítők nem várták be gyalogsági nehézfegyverek beérkezését, hanem egyből megrohanták a fatelepet, így tűztámogatást csak igen korlátozottan kaptak (javarészt a saját géppisztolyaiktól). Géppuskákkal, illetve nehézpuskával – utóbbiból egy ekkor már állásban volt a Latorca híd déli hídfőjénél – le lehetett volna fogni, illetve ki lehetett volna lőni a csehszlovák sorozatlövő fegyvereket a fatelep elleni roham előtt, illetve alatt.

⁶ HM HIM Hadtörténelmi Levéltár Kitüntetések különgyűjteménye (továbbiakban Kit.) 1. doboz, 763. sz.; Tanulmánygyűjtemény 3157. sz. Torday Egon: A csehek munkácsi betörése 1939. jan. 6-án, B. STENGE CSABA: A munkácsi rendőrség defenzív és offenzív harcászati alkalmazása Kárpátalján 1939-ben *Rendvédelem-történeti Füzetek* 2015. 109–116. pp., *Felvidéki hősök és mártírok aranykönyve*. Budapest, MEFHOSZ Könyvkiadó, 1940. 454. p.

2. kép. Koncz József osztagparancsnok-helyettes portréja

† Koncz József tartalékos főhadnagy, hősi halált halt Munkácsért
1939 január 6-án

Forrás: A Rongyos Gárda harcai 1919–1939 26. p.

A fatelep elleni rohamra fél nyolc körül került sor. Itt kapott halálos sebet a térképhehelyesbítők öt halottja közül négy, beleértve Csapó József osztagparancsnokot és helyettesét, Koncz Józsefet is (közülük Kiss Ernő súlyos haslövést kapott, és hosszú szenvedés után március 11-én halt meg). A honvédség két oroszvégi elesettje közül is egyikük biztosan itt kapott halálos sebet, illetve itt sebesült meg súlyosan Jakab Kornél címzetes zászlós, a 33/7. gyalogszázad parancsnoka is.⁷

A térképhehelyesbítők itt elszenvedett súlyos veszteségeivel kapcsolatban a honvédség és a térképhehelyesbítők korabeli forrásai egymásra igyekeznek hárítani a felelősséget (a reguláris és irreguláris erők közötti feszültségek nemzetközi szinten is általánosaknak tekinthetőek). A térképhehelyesbítők e napról írt jelentése – lásd később a tanulmányban külön leközölve – kétszer is kiemeli, hogy a honvédség a fatelep elleni támadáshoz nem nyújtott segítséget. Ez az állítás nem felel meg a valóságnak, hiszen a honvédség is részt vett a támadásban, a fentebb jelzettek

⁷ Az itt halálos sebet szerzett honvéd Soltész István volt, aki négy nappal később halt bele sebesülésébe a munkácsi kórházban. A korabeli sajtó szerint dum-dum lövedék érte (nemcsak őt, másokat is), ezért halt bele az egyébként túlélhető sebesülésébe. Lásd erről pl. *Délmagyarország* 1939. január 10. 7. p., január 11. 2. p. Kristin (helyi civil forrásokban Krisztin) Péter, a másik elesett honvéd halálos sebesülésének körülményeiről nem találtam részleteket. Akár az is előfordulhat, hogy ő is a fatelepnél kapta végzetesnek bizonyuló sebet.

szerint szintén számottevő veszteségeket elszenvedve. Ezzel szemben a honvédség jelentése szerint a térképhelyesbítők súlyos veszteségei a kiképzésük fogyatékoságainak tudhatóak be, mert harcszerűtlenül viselkedtek. Itt a kiképzés fogyatékoságára vonatkozó megjegyzés szintén nem állja meg a helyét, hiszen az itt küzdő térképhelyesbítők közül senki sem volt katonai előélet nélküli, sőt köztük több, volt hivatásos tiszt is akadt. A honvédségi jelentés megjegyzi azt is, hogy a harcban elsőként részt vevő 8–10 térképező, bár vakmerően és elszántan harcolt, „*megfigyelők jelentése szerint nagyrészüik ittasan vett részt a harcban.*” Ezt tompítja a jelentés az- zal, hogy „*a később beérkezett csoportok már tervszerűen és átgondoltabban vettek részt a harcban. Támogatásuk igen hasznos és eredményes volt.*”⁸

Az ittassággal kapcsolatos megjegyzés a rendelkezésre álló források alapján nem igazolható vagy cáfolható. Mindenesetre ha esetleg igaz is: ünnepnapon, szolgálaton kívüli személyek alkoholfogyasztása nem róható fel hibának és hiányosságnak, hiszen nem számítottak a nagyarányú csehszlovák betörésre, nem arra „készültek fel” az esetleges alkoholfogyasztással (annál inkább az ortodox karácsonyhoz kötődő szabadságra). Ezzel a megjegyzéssel a honvédség részéről valaki nyilvánvalóan csak „ütni” akart a térképhelyesbítőkön (egy későbbi, hasonló jelentésből ez az ittasságra utaló mondat már ki is maradt).⁹

A fatelep környéki harcoknál a térképhelyesbítők súlyos veszteségek fő oka – véleményem szerint – az volt, amelyet fentebb már említettem: sürgették a támadást, nem várták meg gyalogsági nehézfegyverek előrehozatalát, és nappal, jó látási viszonyok között, nyílt területen próbálták meg kézigránátdobó távolságra megközelíteni az ellenséges géppuska- és golyószóró fészeket. A korabeli propagandisztikus kiadványok is azt említik, hogy Csapó, Koncz és Szarka szinte pillanatok alatt estek el egymás után a fatelepnél vívott harcokban, leginkább az ellenséges sorozatlövő tűzfegyverek (géppuskák és golyószórók) tüzeiben (és ekkor, itt kapta halálosnak bizonyuló sebét Kiss Ernő is). Egyedül Szarka esetében írtak arról, hogy egyéni lövészfegyver végzett vele.¹⁰

Mindenesetre a beérkezett erősítések támogatásával erős tűzharcban, lassú előreküzdés során sikerült a befészkelte ellenséges erőket 14 h után Oroszvég nyugati részéről is teljesen kiszorítani, és ekkorra a tisztogatásban részt vevő csapatok már itt is a demarkációs vonalon álltak (melyet sehol nem léptek át).

Összességében magyar oldalon tíz halálos áldozata volt az összecsapásnak. A térképhelyesbítők állományából öt fő (egyikük több mint két hónappal később,

⁸ HM HIM Hadtörténelmi Levéltár Vkf. 1939. 1. oszt. 3113/el.

⁹ A jelentésekről lásd HM HIM HL Vkf. 1939. 1. oszt. 3113/el., 3399/el.

¹⁰ *A Rongyos Gárda harcai 1919–1939.* Budapest, Magyar Ház, 1999. 24–27. pp., *Az erdő útján. A Rongyos Gárda küzdelmei.* Budapest, Magyar Ház, 2000. 71–72. pp., *Felvidéki hősök és mártírok aranykönyve.* Budapest, MEFHOSZ Könyvkiadó, 1940. 454–455. pp., valamint HEGEDŐS GYULA–Z. SZABÓ BÉLA: *Hősök aranygárdája.* Budapest, Ifj. Kellner Ernő könyvnyomdája, 1944. 37–38. pp.

1939. március 11-én halt bele az Oroszvégen kapott sebesülésébe), a honvédség állományából két fő, valamint egy városi nemzetőr esett el (akit Munkács keleti részén lőttek le). Rajtuk kívül két további oroszvégi civil is meghalt. A támadók oldaláról öt fő vesztette életét: négy katona, és egy pénzügyőr.

A térképhelyesbítőik jelentése a „vízkeresztí csatáról”

A térképhelyesbítőik e napi bevetéséről fennmaradt a részletes jelentés, melyet érdemes szó szerint is bemutatni. Az elütések javítása miatt a leközölt verzió szövegű, de nem betűhű.

„Távirat

Beregardó 51,-10 1645. Vkf. 5. oszt. Budapest. Távbeszélőn vett parancsra:

A munkácsi, január 6-án vívott harcokról összefoglaló jelentésemet az alábbiakban terjesztem fel. Január 6-án körülbelül 3 óra 30 perckor erős puska- és géppuskatűz volt hallható a II. osztag Nitrák¹¹ utcai helyiségében. Elsőnek Czenki (Erős) Géza felügyelő, aki nem is tartozik állományunkba, de mint vendég volt az osztagnál, hallotta meg a tüzet, azonnal autóba ülve sietett [át] a Latorca hídon, hogy tájékozódjék a helyzetről; a hídnál kapta azt a felvilágosítást, hogy Oroszvég községet cseh reguláris csapatok támadták meg, és nyomulnak előre. Ekkor még csak a határőrség és a kisszámú rendőrlegénység védekezett a cseh túlerő ellen. Erős az osztagot s a munkácsi 6-os részleget azonnal riadóztatta, s előrevitte a Latorca jobb partjára, hogy az előnyomuló cseheket megtámadja. Közben küldött Csapó felügyelő lakására is azzal, hogy a rendelkezésre álló géppisztolyokkal gépkocsin induljon utánuk. Ők a Latorca jobb partján lévő, a hídtól északkeletre fekvő kolostor irányába támadnak. Kérte Csapót, hogy a még rendelkezésre álló erőket is szedje össze, és szintén vonja előre.

Erős, az időközben hozzá csatlakozott 33/I. zászlóalj 1. puskás rajával¹² elindult az oroszvégi kolostor felé, s amikor az első útelágazáshoz értek, magyar területen tüzet kaptak. A tüzet viszonyozták. Rövid tűzharc eredménye: az ellenség két fogoly, két halott, és egy súlyos sebesült visszahagyásával visszavonult a sötétségben.¹³

¹¹ Ez a név biztosan elírás (félrehallás, vagy elgépelés folytán). Ilyen nevű utca sosem volt Munkácscon. Ez bizonyosan a Mitrák utca, mely nevét egy görögkatolikus lelkész, Mitrák Sándor után kapta (aki ruszin–magyar szótárt készített). Mitrák utca ma is van Munkácscon, feltehetően a régivel megegyező utca viseli ugyanezt a nevet, mely a vártól keletre található.

¹² A zászlóalj száma elírás, Munkácscon ekkor a 33/III. gyalogzászlóalj állomásozott. Itt feltehetően a 33/8. század első szakaszának golyószórós rajáról van szó, lásd erről a szakasz golyószórós rajparancsnokának, Szerencsi János tartalékos tizedesnek a kitüntetési felterjesztését. HM HIM Hadtörténelmi Levéltár Kit. 1. doboz, 763. sz.

¹³ A csehszlovák felderítő harccsoport két halottat és egy foglyot veszített a 36/1. gyalogszázad állományából.

3. kép. Rozs József portréja

Rozs József, a Rongyos

Forrás: A Rongyos Gárda harcai 1919–1939 23. p.

Ekkor érkezett be az osztag még visszamaradt embereivel és géppisztolyaival Csapó felügyelő, aki a kis csoportot előrevezényelte és vitte. Néhány száz méter előrenyomulás után érte őket a cseh páncélgépkocsi támadás. A páncélgépkocsikkal a harcot eredményesen felvették. Az egyik páncélgépkocsi, mikor vissza akart fordulni – kerekének gumija már széjjel volt löve, motorházát is több lövés érte – becsúszott az árokba és a kezünk közé került. Ezekben a harcokban esett el Gorondi (Rozs) József titkár. A cseh páncélgépkocsikat gyalogság követte, akik harcba léptek az idáig előrenyomuló csoportunkkal. A csoport, most már kisebb honvéd egységekkel megerősítve támadásba ment át, s a cseheket a demarkációs vonalig szorította vissza. E harcok alatt érkezett az első jelentés a központhoz, melyben az osztag is erősítést kért. Erősítésül a rendelkezésre álló szállítóeszközökhöz képest Köed (Kiss) Ernő aligazgatót, Tölgyes (Tanai) Zsigmond és Pálvölgyi (Pásztor) Lajos titkárokat küldtem ki géppisztolyokkal felszerelve. Később ezeket követte Sas (Szőke) Alfréd felügyelő, azután Munkácsy (Molnár) Emil felügyelő, majd Zsadányi (Fényi) Gedeon¹⁴ titkár, Homonnay (Radványi)

¹⁴ Fényi a kitüntetési felterjesztésében Géza keresztnévvel szerepel, lásd HM HIM Hadtörténelmi Levéltár Kit. 1. doboz, 201. sz.

János karpaszományos őrmester, Mándoky (Mariczki) Miklós altérképész és Áldott Pál altérképész, részben géppisztollyal, részben puskával felszerelve.

A páncélgépkocsikkal lefolyt harc után az osztagparancsnok a térképészeket kivonta, s a Latorca hídjánál gyülekeztette, hogy az onnan körülbelül 150 méterre fekvő fatelep felé – ahová az ellenség befészkelte magát – támadást indítson. Az osztag gyülekezése közben sebesült meg súlyos comblövéssel Mezei (Magyar) László karpaszományos tűzmester. A gyülekezés befejezése előtt beérkezett a hidhoz az Ardóról¹⁵ küldött első erősítés is Köed (Kiss) Ernő parancsnoksága alatt, és ezek a harcban már a támadás megindulásától részt vettek.

A támadást a honvédség részéről senki sem támogatta, s így egyenlőtlenül vették fel [a harcot] a mieink a géppuskával is megerősített csehek ellen.¹⁶

A támadás fél nyolc körül volt, az előnyomulás a rendelkezésre álló harc-eszközökhöz képest (géppisztolyok) tűzzel oltalmazva volt.

A csoport a fatelepre bevonult, azon áthaladt, s a következő házakból erős puska- és géppuskatűzet kapott, ahol el is akadt.

E harcok alatt estek el Zács (Csapó) József főhadnagy, Naményi (Koncz) József főhadnagy és Szarka István karpaszományos tűzmester, aki állományunkba nem tartozott, de az osztagnak dolgozott, és a harcban is részt vett. Itt sebesült meg Köed (Kiss) Ernő aligazgató. A támadás megindulása előtt rendeltem el a tiszaujlaki osztag riadóztatását, és gépkocsikon való előreszállítását, valamint a Szernye részleget Zombos (Kémeri–Nagy) Imre parancsnoksága alatt.

A támadást a honvédség nem támogatta, pedig géppuska tűzoltalom mellett a veszteségek valószínűleg kisebbek lettek volna.

Mikor később már honvédcsapatok vették át a térképészektől a területet, ezek visszavonultak, és az osztagnál gyülekeztek. Körülbelül a támadás befejeztével érkeztem a hidhoz, az Ardón még összeszedhető emberekkel. Beregardón összesen csak négy embert hagytam vissza. A fatelepi támadás során hír érkezett, hogy a Latorca bal partján, északkelet felől is támadásra készülnek a csehek. Ennek felderítésére Sas (Szőke) Alfréd felügyelő a központtól hét főt magához véve előrenyomult a Latorca-parton egészen a demarkációs vonalig. Itt embereinél visszahagyta géppisztolyát és átment cseh területre, ahol egy cseh őrnagy, egy rendőr, és egy finác tartózkodott. Tárgyalás folyamán azt a kérést intézték hozzá, hogy garantálja-e a tűz leállítását. Szőke Alfréd főhadnagy csak annyit vállalt, hogy az általa értesíthető embereknél fogja a tüzet beszüntetni, ha garantálják ők is tüzelésük beszüntetését. Azután embereivel csatárláncban megközelítette a klastromot, melyben a cseh összevont parancsnokság állomásozott. A klastromból három géppuska, golyószóró és puskatűz indult meg ellenük. Szőke főhadnagy úgy gondolta, hogy kisebb cseh erőknek kell lenniük a

¹⁵ Beregardó Beregszásztól közvetlenül északra fekszik, ma már Beregszász része.

¹⁶ Ez az állítás nem felel meg a valóságnak.

közel fekvő árokban, mert onnan is észlelt tüzet, tehát tovább folytatta a felderítést. Elérve a klostrom irányában lévő demarkációs vonalat, tájékozódott, majd visszavonult, és a temetőben lévő golyószóró parancsnokát tájékoztatta a helyzetről, és egy később érkező honvéd gyalogszakasz parancsnokságát átvéve két golyószórót állított fel a klostrom felől várható támadás biztosítására, azután veszteség és sebesült nélkül bevonult hozzám jelentéstételre. Szőke főhadnagyot utasítottam, hogy a visszavonuló embereket gyűjtse össze az osztagnál, ami meg is történt. Zsadányi (Fényi) Gedeon titkár harmadik központhoz tartozó térképesszel és néhány önként hozzá csatlakozó polgári lakossal a kolostor felé nyomult előre, hogy a térképészek kivonása után újból fellángoló harcokban részt vegyen. Ezek a harcok körülbelül 16 óra 45 percre tartottak, s akkor, mikor a honvédségtől újabb erősítések érkeztek, vonult be parancsomra az osztaghoz. A cseh tüzéség már reggel óta szórványosan lőtte a várost. Különösen a Nitrák utcai osztag épületét és környékét.

Ezért elrendeltem, hogy a harcból kivont, és az ott gyülekező emberek a felesleges veszteségek elkerülése végett a Sugár utcai részleg házába menjenek át, és vigyék magukkal a fegyvert, lőszerállományt, és pénztárt. A Nitrák utcai ház őrizetére néhány főből álló őrséget hagytam vissza.

Körülbelül 11 óra tájban érkezett be Arady (Vannay) László felügyelő a tiszaujlaki osztaggal – majd ezt követően Zsombos (Kémeri–Nagy) Imre felügyelő részlegével – ekkor már 97 emberem volt együtt. Aradynak elrendeltem, hogy osztagával a Latorca–hídtól nyugatra eső városrész néhány megjelölt háztömbjét kutassa át, mert ott állítólag fegyveres csehek, vagy ukránok rejtőztek. A kutatás eredménytelenül végződött. Ezután Aradyt embereivel a hídhöz rendeltem tartalékkul, ahol fedett felállítást foglalt el. Zsombos (Kémeri–Nagy) Imrét huszonkét emberrel a Latorca bal partján Munkács város északkeleti kijáratához rendeltem, egy esetleg már jelzett cseh támadás feltartóztatására, s a Latorca túlsó partján lévő klostrom szemmel tartására, ahol állítólag a cseh parancsnokság volt. A tüzelést, tekintettel arra, hogy a határt már elértük megtiltottam, s csak abban az esetben engedélyeztem, ha a csehek támadnak.

A délután folyamán, mielőtt Kémeri fentebbi felállítását elfoglalta volna, a csehek tüzéségi tüze elől a Nitrák utcától keletre elhelyezett kisebb honvéd csoport visszavonult úgy, hogy azon a részen csak az én, őrségül visszahagyott embereim maradtak. A csehek csónakon körülbelül a klostrom magasságában átkelést kíséreltek meg a Latorcán, amit az őrség megakadályozott. A tüzéségi tűz 17–18 óra között fejeződött be, mikor már a tárgyalásra kiküldött parlamentairek visszatértek. Csoportomat a sötétség beálltával az utolsó felállításban hagytam, vagyis Aradyt körülbelül negyven emberrel a hídnál, Kémerit körülbelül huszonkét emberrel Munkács északkeleten a Latorca partján, Szőket körülbelül harmincöt emberrel a Sugár utcában. Mindhárom csoport készségben. Arra a megbízhatónak látszó hírre, hogy a csehek Izsnyéte felől

el akarják vágni a Munkács–Beregszászi utat, elhatároztam, hogy csoportomat kivonom, és zömmel a »Veres korcsmá«-nál együtt tartva Izsnyéte és Dercen felé biztosítva a cseh tervet megakadályozom. A derceni részleg különben is már reggel óta az út biztosítását kapta feladatul. Dercen felől a kivonást annál nyugodtabban elhatározhattam, mert már kellő számú erősítés érkezett Munkácsra, azonkívül az ott hevenyészve felállított nemzetőrség részére a nap folyamán 180 puskát adtam át, megfelelő lőszerrel.

Körülbelül 22 órakor új felállításunkat elfoglaltuk, s másnap, hetedikén reggel reggel 8 órakor bevonultunk.

Anyagvesztés néhány géppisztolytár.

A puskák összeszedése most folyik – veszteség még ismeretlen.

Az időpontok (óra, perc) a jelentésben hiányosan vannak feltüntetve, mert a helyszínen feljegyzéseket nem végeztünk, s így helytelen időpontokat nem akarom jelenteni. Továbbá jelentem, hogy a munkácsi magyar diákok közül azok, akik önként csatlakoztak harcainknál, néhány nemzetőr és különösen a rendőrség, mely a kezdeti harcokban vett részt, minden dicséretet megérdemlően megállották a helyüket, és fegyelmezetten teljesítették önként vállalt kötelezettségüket. Végül jelentem, hogy jelentésemmel a Hughes¹⁷ üzemzavara miatt késtem.

Cserey igazgató.¹⁸ K 505/1939.

A másolat hiteles.

*Budapest, 1939, január 12.*¹⁹

A térképhelyesbítők halottairól

Érdemes néhány részletre kitérni a térképhelyesbítők hősi halottainak személyével kapcsolatban, különös tekintettel a két Magyar Arany Vitézségi Éremmel kitüntetettre, mivel ez volt a legénység számára az 1939–1945 közötti időszakban adományozható legmagasabb vitézségi kitüntetés, és ebből ezek voltak az első adományozott példányok.

A térképhelyesbítők valamennyi hősi halottja érettségizett volt – amely akkoriban még komoly, nem könnyen megszerezhető végzettségnek számított –, tehát esetükben iskolázott személyekről beszélünk.

A négy, 1939. január 6-án elesett térképész temetésére ünnepélyes gyászszertartás során január 8-án, vasárnap délután került sor, Munkács korábban lezárt kis református temetőjében (mivel a többi temető a demarkációs vonalon túl volt). Ekkor a tíz halott közül hét főt temettek el. Azért ennyit, mert egy civil

¹⁷ Hughes-féle betűtávíró. A David Edward Hughes (1831–1900) által feltalált és róla elnevezett, nemzetközi szabványként használt betűtávíró rövid neve.

¹⁸ Cserey feltehetően Csics György vezérkari őrnagy, a térképhelyesbítő központ parancsnokának fedőneve.

¹⁹ HM HIM Hadtörténelmi Levéltár Vkf. 1939. 1. oszt. 3113/eln.

halottat, aki ortodox zsidó volt, még pénteken, hatodikán este eltemettek, ketten pedig később haltak bele sebesülésükbe (köztük egy térképész).

Mind a négy térképészt hamarosan újratemették. Az osztagparancsnok ecsedi Csapó Józsefet január 14-én Szegeden a református temetőben lévő családi sírboltba, míg helyettesét, Koncz Józsefet január 11-én Kecskeméten temették újra.

Érdeemes megjegyezni, hogy bár Rozs előbb halt hősi halált, mint Szarka, a kitüntetéseiket mégis fordított sorrendben adományozták: az első Magyar Arany Vitézségi Érmeket Szarka, és a másodikat Rozs.

Az első Magyar Arany Vitézségi Érmeket kiérdemelt komáromi Szarka István 1915-ben született Pestszentimrén. Szarka a nívós gödöllői premontrei gimnázium bentlakó tanulója volt, itt érettségizett 1933-ban. Jogszigorló, hadapród tűzmester, a Hangya központ tisztviselője volt halálakor.²⁰

Szarkát is exhumálták és 1939. március 19-én a Pestszentimre melletti Pestszentlőrincen az üllői régi római katolikus temetőben temették el díszsírhelyre (1950 óta Pestszentimre és az attól északnyugatra fekvő Pestszentlőrinc Budapest része, annak XVIII. kerületeként). Ezt a temetőt 1950-ben lezárták, majd felszámolták (exhumálás nélkül). Így az ő sírja ma már nincs meg.

Szarkának, mint az intézmény első hősi halottjának volt alma matere, a gödöllői premontrei gimnázium előcsarnokában állítottak egy emléktáblát, melynek avatására 1939. október 8-án került sor. A Sidló Ferenc szobrászművész által készített emléktábla 1950-ig, az intézmény államosításáig volt a helyén. Ezt követően eltávolították, valószínűleg összezüzták.²¹

²⁰ *Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap* 1939. január 12. 2. p. Szarkával kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy a pontos születési adatai egyelőre általam ismeretlenek, de a forrásokban szereplő, 1915-ös pestszentimrei születés téves, ugyanis ő nem szerepel a település adott évi állami születési anyakönyvében (az előző és következő évben sem). Lásd erről Budapest Főváros Levéltára (BFL) XXXIII. I. a 5452. sz. kötet, XVIII. Pestszentimre kerület állami születési anyakönyvi másodpéldánya.

²¹ *A Gödöllői Premontrei Öregdiákok Emlékkönyve*. Budapest, Gödöllői Premontrei Öregdiákok Egyesülete, 1998. 37, 48, 180. p.

4. kép. Rozs József sírjának jelenlegi állapota

Forrás: a szerző fotója, készült 2018. június 18-án

5. kép. Rozs József emléktáblája a bányászati temetőben

Forrás: a szerző fotója, készült 2018. június 17-én

Rozs József Rábaszováton²² született 1902. június 6-án földműves családban. A szülőhelyéhez közeli Soproni Hírlapból egy küzdelmes, nehéz életpályáról és családi háttérrel is képet kapunk. Szülei fiuk hősi halálakor is Rábaszováton éltek, nagyon rossz anyagi körülmények között. Maga Rozs József magánúton érettségizett, nappal dolgozva, éjjel tanulva, nélkülözések közepette. Rozs nagyon fiatalon ott volt a Rongyos Gárda 1919–1921 közötti, nyugat-magyarországi harcaiban. Utolsó állása Kőbányán volt, ahol az Auguszta-telep gondnokaként tevékenykedett (ez gyakorlatilag nyomortelep volt). Nélkülöző szüleinek havonta küldött haza 3–5 pengőket. Az újság megjegyezte vele kapcsolatban: „*Ezek a lobogólelkű, nincstelen fiatalok tartják vállaikon a nemzetet.*”²³

Érdeemes még kiemelni, hogy Hubay Kálmán, a Nyilaskeresztes Párt prominens politikusa Rozs Józsefet 1939 folyamán két parlamenti felszólalásában is

²² 1950 óta Bányászati temető része.

²³ *Soproni Hírlap* 1939. január 14. 1. p. Ezúton is köszönöm Szalay Balázs segítségét, aki felhívta a figyelmem erre a cikkre.

hungaristaként említette (1939. január 24-én és augusztus 2-án), tehát Rozs aktív tagja volt a szélsőjobboldalnak.²⁴

Ezzel kapcsolatban meg kell említeni, hogy valós társadalmi problémák meglovasításával ért el jelentős eredményeket a Nyilaskeresztes Párt az 1939-es országgyűlési választásokon.

Rozs Józsefet Budapesten az Új köztemetőben, díszsírhelyen temették újra 1939. január 12-én, az ő sírja ma is megvan (43-B-0-1-1). Neki van egy ma is meglévő emléktáblája a bányászati temető világháborús emlékművén is.

Utolsónak temették el Kiss Ernő utász főhadnagyot, a térképhelyesbítőök ötödik halottját, aki a fatelepnél haslövést kapott, s hosszú szenvedés után, 1939. március 11-én halt meg Budapesten. Őt 1939. március 14-én a pesterzsébeti temetőben helyezték végső nyugalomra, a szertartáson részt vett Horthy Miklós kormányzó is.

1. táblázat. A Rongyos Gárda (térképhelyesbítőök) elesettjei az 1939. január 6-ai összecsapásban

Név	Rendfokozat, beosztás	Halál ideje	Halál helye	Halál oka	Elnyert kitüntetés
Kiss Ernő	aligazgató, szolgálaton kívüli hivatásos főhadnagy	1939. március 11.	Budapest, kórház (oroszvégi fatelepnél jan. 6-án kapott sebesülésébe halt bele)	haslövés	Magyar Érdemrend lovagkeresztje hadiszalagon a kardokkal
Csapó F. József	osztágyparancsnok, rehabilitált főhadnagy, posztumusz százados ²⁵	1939. január 6.	Oroszvégi fatelepnél	mellkaslövés	Magyar Érdemrend lovagkeresztje hadiszalagon a kardokkal
Koncz József	részlegparancsnok, tartalékos főhadnagy	1939. január 6.	Oroszvégi fatelepnél	fejövés	Magyar Érdemrend lovagkeresztje hadiszalagon a kardokkal
Szarka István	karpaszományos címzetes tűzvezető (szakaszvezető)	1939. január 6.	Oroszvégi fatelepnél	lövés	Magyar Arany Vitézségi Érem
Rozs József	sajtóelőadó, tartalékos zászlós	1939. január 6. 5:30	Oroszvég	fejlövés	Magyar Arany Vitézségi Érem

²⁴ Az 1935. évi április hó 27-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. XXI. kötet. Budapest, Athenaeum, 1939. 391. p., és Az 1939. évi június hó 10-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. I. kötet. Budapest, Athenaeum, 1939. 395. p. Hubay utóbbi felszólalásában egy ellene folyó nemzetgyalázási pert is említett Rozssal kapcsolatban.

²⁵ Csapó F. József tiszti rendfokozatát hat évvel korábban elvették, ezt csak hősi halála után állították helyre. Eredeti fegyverneme tüzér volt. A rehabilitáló legfelsőbb elhatározás kelte: 1939. január 7. Lásd erről: HM HIM Hadtörténelmi Levéltár Vkf. 1939 1. oszt. 3394/eln. Rendfokozatának helyreállítását követően századossá nevezték ki.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Levéltári források

1. Budapest Főváros Levéltára (BFL) XXXIII.1.a 5452. sz. kötet, XVIII. Pestszentimre kerület állami születési anyakönyvi másodpéldánya
2. HM HIM Hadtörténelmi Levéltár Vkf. 1939. 1. oszt. 3017, 3113, 3394/elh.
3. HM HIM Hadtörténelmi Levéltár Vkf. 1939. 5. oszt. 80.710/20/elh.
4. HM HIM Hadtörténelmi Levéltár Kitüntetések különgyűjteménye, 1. doboz
5. HM HIM Hadtörténelmi Levéltár Tanulmánygyűjtemény 3157. sz. Torday Egon: A csehek munkácsi betörése 1939. jan. 6-án

Szakirodalom

1. *A Gödöllői Premontrei Öregdiákok Emlékkönyve*. Budapest, Gödöllői Premontrei Öregdiákok Egyesülete, 1998.
2. *Az 1935. évi április hó 27-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. XXI. kötet. Budapest, Athenaeum, 1939.
3. *Az 1939. évi június hó 10-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. I. kötet. Budapest, Athenaeum, 1939.
4. *A Rongyos Gárda harcai 1919-1939*. Budapest, Magyar Ház, 1999.
5. *Az erő útján. A Rongyos Gárda küzdelmei*. Budapest, Magyar Ház, 2000.
6. B. STENGE CSABA: A munkácsi rendőrség defenzív és offenzív harcászati alkalmazása Kárpátalján 1939-ben *Rendvédelem-történeti Füzetek* 2015. 109–116. pp.
7. B. STENGE CSABA: A „vízkereszti csata”: csehszlovák–magyar határincidens Munkácsnál 1939. január 6-án. I–II. rész. *Honvédségi Szemle* 2019/1–2. (119–131. pp., ill. megjelenés alatt)
8. BALÁZ, JÚLIUS–URMINSKÝ, IVAN: *Incident u Mukačeva 6. ledna 1939 (dokumenty k československo-maďarskému konfliktu)*. In Ročenka VHA 2007. Praha, Ministerstvo obrany ČR, 2008. 23–43. pp.
9. *Délmagyarország 1939*. január 10–11.
10. *Felvidéki hősök és mártírok aranykönyve*. Budapest, MEFHOSZ Könyvkiadó, 1940.
11. HEGEDŐS GYULA–Z. SZABÓ BÉLA: *Hősök aranygárdája*. Budapest, Ifj. Kellner Ernő könyvnyomdája, 1944.
12. *Magyar Katonaiújság* 1939 januári számai
13. *Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap* 1939. január 12., november 16.
14. POPOVICS BÉLA: 70 éve volt a munkácsi vízkereszti csata <http://www.karpataljalap.net/?q=2009/01/16/70-eve-volt-munkacsi-vizkereszti-csata>
15. *Soproni Hírlap* 1939. január 14.